

LŐRINCZ GYÖRGY

A gazdasági termelés tervezése Kápolnásfalván

Kápolnásfalva gazdálkodási hagyományait meghatározta, hogy lakói soha-sem csak a földművelésből éltek, életükben legalább olyan fontos szerepe volt hatalmas erdősegeinek, a fának is. A dunántúli jobbágyivadékból lett főpap, Kis János, 1808-ban Pozsonyban, Wéber Simon Péter betűivel és költségén megjelent *Természet Tsudái, országok nevezetességei és nemzetek szokásai* című könyvében így ír Kápolnásról:

„Fekszik egy magas térségen, egy felől hegyek alatt. Jól épült házakkal bír, amelyek mind faházak, boronából épültek és rész szerint tapasztatlanok és deszkával vagy sindellyel fedettek.

Egy gazdának jó nagy udvara vagyon: azon lakóháza, mely is egy pitvarból, egy tágas lak-szobából és egy kamrából áll, rend szerint külön a sütőház, és egy deszka favágó-szín, melyet árnyéknak neveznek külön, istálló ismét külön. Az udvaroknak deszka kerítések vagyon.

Ha a lakószobába bémegy, egy csinos, tágas szobát látsz, jó gerendázattal, nem törpe ajtókkal és elég nagy üveg-ablakkal. A szoba közepén osztovata van, melyen vagy kender, vagy gyapjú fonalat szőnek, vagy a kettőt együtt, sőt néha gyapotot is. A gerendázaton sok kender és gyapjú fonalat szemlélhetsz, a falon pedig sok mindenféle házi eszközöket.

Gazdasági állapotjáról csak azt lehet megjegyezni, hogy lakócai csak deszka-kereskedésből és szövésből keresik élelmeket. Ugyanis terméket-len földjük lévén, a gabonának semmi neme nem terem meg, kivéve a zabot. Azért mind a gabonát, mind a törökbúzát, mellyel erősen élnek, pénzen, veszik: pénzt pedig csak a fának kereskedéséből szereznek. Mert nagy havasaik vagynak, ahonnan a legszebb fenyőfákat bővséggel kapják. Azokból azután fűrészmalmaik segítségével deszkát készítenek, amelyeket nagy számban visznek eladni, különösen Segesvárra, M. Vásárhelyre és Károly-fehérvárra: azonban nem kevés fáradtságokba jut azon élelmek keresésének módja.

A sok fával való bánás, annak hordása, emelése, a sok út annak vitelében nékiek igen terhes. Az öregebb emberek nálok igen elerőtlenednek és megromlanak, sőt kevés jut közülük vénségre. Innen van, hogy a férfiak száma az asszonyokéhoz képest sokkal kisebb”.

Kis János rövid tömör írását nemcsak ódon ízei, szemlélete, látószöge teszi eredetivé, széppé, hanem tartalma is. Ami lényeges számunkra tanulmányunk szempontjából: Kápolnáson az egyetlen növénykultúra amely megterem 1808-ban a zab. Érdekes viszont Kis János írását összevetnünk azzal amit alig hatvan évvel később, 1868-ban Orbán Balázs ír Kápolnásról.

„A havas alatti falunak határa annyira silány, éghajlata annyira zord, hogy ott a legernyedhetetlenebb szorgalom mellett is csak a zab, árpa, pityóka és a kender terem meg, de roppant kiterjedésű nagyságában sok német hercegséget felülmúló erdősegekben a marhatenyésztést igen nagy mérvben üzik, fakészítményeikkel (csebrek, kádak, hordódongák, épület-fák) és deszkáikkal bejárják az országot, s azzal gabonát cserélve térnek vissza családjaikhoz”.

Orbán Balázs tehát a nagymérvű állattenyésztés mellett már hírt ad az árpa, pityóka és kender termesztéséről is. Alig egy fél évszázad alatt olyan növénykultúrák honosodtak meg, melyek addig nem léteztek. Ha most ezt összevetjük a századforduló éveivel, és a mai állapotokkal, amikor már nem csak a zab, árpa, pityóka, hanem a

búza is megterem a falu határában, akkor viszont meg kell kérdőjeleznünk Barabás Endre állítását, aki 1904-ben így fogalmazott az udvarhelymegyei állapotokról.

„Itt századok óta csak annyi változott: hogy a faeke helyébe a vaseke lépett, egyébként a mezőgazdaság megmaradt a maga ősrégi, primitív állapotában”.

Fel kell tennünk a kérdést: mentális, vagy gazdasági okai voltak az elmaradottságnak? A kelet-európai technikai elmaradottság, a birtokviszony rögzítette-e a falvak lakóinak szemléletét vagy fordítva? Hogyan válaszolt a falu századunk második felében a különböző kihívásokra (technikai, szemléleti), elfogadta-e, alkalmazta-e azokat vagy sem? Egyáltalán milyen szempontok érvényesültek a mindennapok gazdasági stratégiájában, volt-e egyáltalán tervezés? A növénykultúrák gazdagodása miatt a belterjes gazdálkodás, az önellátást célzó naturális gazdálkodásban teljesedtek ki? Miért történt, hogy amint szaporodtak a növénykultúrák, úgy oszlott, aprózódott a kevés, kisparcellás szántóterület is egyre tovább a terményszerkezeten; a háromfordulós vetésrendszeren: pityóka, búza vagy árpa, zab, akkor sem változtattak, ha a föld nem felelt meg a fenti növényeknek, miért célozta mindenki a teljes önellátást meg, ahelyett, hogy szakosodott, vagy részben szakosodott volna?

A régi falu

Az erdő szerepe Kápolnás gazdálkodási hagyományjaiban

Kápolnásfalva sajátos helyzete révén - hatalmas erdőségekkel ölelt település volt - az ott érvényesülő gazdálkodási hagyományok nem általánosíthatók még a kisebb tájegységben belül sem.

Kápolnás a földművelés tekintetében a legelmaradottabb falvak egyike volt még szűkebb környezetén belül is, életszemléletét döntő módon befolyásolta, hogy lakói sosem csak a földművelésből és az állattartásból éltek. Mindennapjaik megtervezésében, életvitelükben legalább olyan fontos szerepe volt a fának is, mint a földnek. Jól példázza ezt egy - az ötvenes évekből fennmaradt - az erdőpásztorok közt szálló mondás: *„Nekünk, minden egyes fára egy-egy malac van felakasztva”*. Magyarul: minden egyes fa egy malacot ér az erdész számára, ha valakinek eladja. Az erdőlés (fakitermelés) férfierőt igényelt, másodrangú, egy-fajta asszonymunkává silányította a földművelést. Ezt bizonyítják, hogy a közbirtokossági birtokon belül - legelők, utak - a legtöbb szabályozás a fa, az erdő hasznosítása terén fogalmazódott meg. A falu egykori törvényei a fát, mint az itt lakók legnagyobb kincsét évszázadokon át féltik és védik. A hagyomány szerint, napnyugta után senkinek nem volt szabad bemennie az erdőbe, s aki megszegte ezt a tilalmat, tetteivel a falu ősi törvényét szegte meg, s mint olyant büntették. Az erdőből egyformán részesedett mindenki, aki a közterhet kézzel és tenyérrrel viselte, kivételt csak az árvákkal és özvegyekkel tettek: egész részt kaptak, ha viseltek közterhet, ha nem. A Láz és a Kis- vagy Rákos-Homoród pataknál-századunkban az ötvenes évekig - fűrészek sorakoztak (az öregek szerint számuk 32 volt), amelyek rokonságok, atyafiságok tulajdonában voltak, és ezek működését is- a későbbiek során látni fogjuk - szigorú törvények szabályozták.

A gazdálkodást az erdőlés, szekereskedés, teljesen meghatározta. A mezőgazdaságon belül az állattenyésztés volt a fő ágazat, s az állattartásban az ígásállatokra szakosodtak. Általában státuszszimbólum volt, hogy a jó vagy legjobb gazdák ló és ökörfogattal is rendelkeznek. Akik nem tudták megengedni ezt- a tartható állatok számát a birtokmennyiség szabályozta-, tehénfogatot tartottak, vagy két gazda fogta össze a tehenét, viszont voltak olyanok is, és nem is kevesen, akiknek

nem volt semmilyen fogatuk. Ők viszont eleve kizáródtak a legnagyobb jövedelemforrásból, a fából. Vagy feldolgozatlanul még az erdőben, a „lábán” kényszerültek eladni a fát (enélkül a kitermelést, szállítást is meg kellett fizetniük), vagy ha fel is dolgozták: kifaragták a gerendát vagy a szarufát, kivágatták deszkának helyben, a faluban, tehát alacsonyabb áron kellett értékesíteniük.

Hogy az állattartást mennyire az erdőkitermelésnek, szekerességnek rendelték alá, bizonyítja egy, a falu állatállományáról 1895-ben készült kimutatás: bika és bikaborjú 4; üsző vagy tehén 474; tinó és ökör 609; ló 465; kecske 341; sertés 590; juh 1044; baromfi 1622; méhcsalád 25 volt a faluban. (Ez utóbbi elterjedését akadályozta, hogy a gazdák megszólitották a méhészkedő, többnyire földtelen hivatalnokokat, tanítókat, hogy: „Te tarts olyan állatot, amit meg tudsz kötni”.) S bár a fenti adatok alapján - tudva azt, hogy 1895-ben 404 gazdaság volt a faluban -, szinte minden családra jut egy vagy másfél állat, valójában a falu egy részének nem volt semmilyen fogata. Ezt bizonyítja a fogatokról készült 1895-ös kimutatás: egyes lófogat 6 volt; kettes 152; ökörfogat kettes 133; tehénfogat, kettes 35. Ha elfogadnók azt, amit viszont a falu emlékezete nem fogad el, hogy nem ugyanazok a családok rendelkeztek ökörfogattal, akik lófogattal, akkor is a faluban létező 404 gazdaságból csak 326 családnak, illetve gazdaságnak volt valamilyen fogata. Ha viszont nem volt, akkor kiszorult- mint ahogy már írtam - a legnagyobb vagyonból, az erdőből. Így egyértelművé válik az az állatkímélő magatartás - erről a későbbiekben lesz szó -, ami érvényesült a régi faluban, amelynek nem volt más alapja, mint a félelem. Ha valakinek meg-döglött a járómarhája, ez évekre visszavetette a gazdát, s csak úgy és akkor tudta átvészelni a veszteséget, ha erős volt a rokonság, akik ilyen alkalommal esetleg pénzzel, fogattal, vagy faanyaggal tudták segíteni a „kárvallottat”, hogy újra járómarhához jusson. A kápolnási - de talán az egész székelyföldi kalákarendszer - a „nagy család” megtartó-összetartó-összefogó ereje a szegénységből fakadt, az egymásra utaltságból, s ezért következhetett be csak későn - századunk második felében - a székelyföldi társadalom individualizációja. Ekkor hullt szét a régi közösségi rendszer, mert a gazdák meg tudták engedni maguknak, hogy ne szoruljanak másokra. Ahogy a gazdag ember dölyfös magabiztossága sem volt sok esetben több, csak annyi, hogy meg tudta engedni, hogy ne szoruljon másra, s ha szorult is, meg tudta fizetni azt.

A birtokviszony

A földművelés viszonylagosságát Kápolnás esetében meghatározta a szán-tóterület kicsinysege is. Kápolnás szántóterülete 1895-ben 420 hektár, ma 450 hektár. A szántóterület növekedése azonban nem a föld minőségének javulásával - a családok, gazdaságok számának növekedésével - függött össze. Olyan földterületet is fölszántottak, amelyet mára-a vadak (medvék, őzek, vaddisznók) elszaporodásával - újra elhagytak. Könnyítette szándékukat az infrastruktúra javulása, a munkahelyek számának növekedése is. Viszont mint mindenütt - Kápolnáson is - az östermelői, teljes vagy rész-leges önellátásra törekvő gazdálkodás volt a jellemző. Felvetődik a kérdés: miért törekedtek a teljes, vagy ha ezt nem teheték a részleges önellátásra a Székelyföld, köztük Kápolnás lakói is. Szemléleti vagy gazdasági okkal magyarázható, hogy a Székelyföldön nem volt, vagy csak kismértékben piactermelés?

Udvarhely megye művelhető földterülete a századforduló éveiben 509 636 katasztrális hold, amely 761 492 parcellára volt osztva. Ezen a területen 44 712 földbirtokos osztozott. Közülük 42 208-nak a földvagyona 5 holdon alul volt. Csak 2 504 birtokosé haladta meg az öt holdat. S ha tudjuk, hogy az a 4-5 hold föld is 15-20 parcellában volt, akkor egyértelművé válik, hogy miért nem alakulhatott ki intenzív gazdálkodás a mező-gazdaságban. Fokozta ezt az infrastruktúra hiánya éppúgy, mint a

megkésett polgárosodás. Székelyudvarhely - amely az akkori megye több mint 120 falujának „gazdasági és művelődési” központja volt - 8-10 000 lakosú város; négy falu „egyesüléséből” alakult ki, de lakóinak 60 százaléka föld-műves. A polgári, tehát a piacról élő lakosság elenyésző.

Persze, ennek ellenére is volt piacra termelés, mert a századforduló évei után kialakult bizonyos szakosodás a Székelyföldön is: Kápolnás, Szent-egyházás, Zetelaka krumpli termesztéséről volt híres, Máréfalva, Fenyéd hagymát, Kányád és vidéke a gabonán kívül murkot termelt, Ülke, Sükő cseresznyét, Oroszhegy szilvát. Ősszel aztán ezeknek a falvaknak a lakói elindultak kóberes szekereikkel végig a falvakon, vagy az udvarhelyi piacon értékesítették terményeiket. De - mint láttuk - a polgári lakosság száma elenyésző, ráadásul az infrastruktúra is fejletlen volt. A kápolnásiak például négy órai út megtétele után jutottak el az udvarhelyi piacra. Viszont ki kell hangsúlyoznunk, hogy minden faluban működött egy kisebb piac - hisz a falvak nagy többségében csak a lakosság 20-25 százaléka volt teljesen önellátó -, a hiányzó zöldséget, meggyet, szilvát, de sokan a sajtot, ordát ezeken a kis, belső piacokon szerezték meg, ahogy a húst is. A megkésett polgárosodás miatt, az ipar és a városok elmaradottsága nem szívta el a falvak népfölöslegét, ez a réteg a falvakban tengődött, napszámosként vagy egyszerű kétkezi munkásként; s ők szintén akik ebből a belső piacról éltek. Minden faluban volt mézszárszék - Kápolnáson például négy -, amelyben többnyire pénzért vásároltak a falu lakói, bár volt kivétel is, előfordult, hogy valaki beadta például a juhát és pénz helyett húst kért hónapokon át. Viszont ha valakinek le kellett vágni az állatát, akkor szinte kötelező volt, hogy mindenki pénzért vegyen belőle - föl is írták, hogy ki vásárolt, ki nem -, így segítettek a kárvallotton. Ahogy a tűz és vízkárok esetében is az egész falunak kellett segítenie a kárvallottnak: építőanyaggal, pénzzel vagy kézi- esetleg fogatsegítséggel. Nem lehetett olyan haragos, aki tűz esetén ne ment volna tüzet oltani, vagy ha mégis előfordult: „kötélrevaló ember az ilyen” - tartották. De visszatérve arra a megállapításra, hogy a régi falu nem hogy piacratermelést, még teljes önellátást sem tudott megvalósítani álljon itt Kápolnás mostani birtokhelyzete:

Hektár	Gazdaság
1 ha-tól -2 ha-ig:	149 gazdaság
2 ha-tól - 3 ha-ig:	120 gazdaság
3 ha-tól -4 ha-ig:	140 gazdaság
4 ha-tól - 5 ha-ig:	55 gazdaság
5 ha-tól - 6 ha-ig:	21 gazdaság
6 ha-tól - 7 ha-ig:	17 gazdaság
7 ha-tól - 8 ha-ig:	5 gazdaság
8 ha-tól - 9 ha-ig:	5 gazdaság
9 ha-on felül:	3 gazdaság

Azt, hogy a székelyföldi falvak gazdálkodási stratégiájukban teljes önellátásra törekedtek, megkérdőjelezi ez a táblázat. Kápolnáson legfeljebb ötven család tudott „túltermelni”, viszont 280 családnak (akiknek a földterülete nem haladta meg a három hektárt) csak részleges önellátásra futotta. Súlyosbította még a helyzetet a földek helye a határban.

Hogy ki milyen gazda volt, milyen helyet töltött be a falu társadalmában, azt a falu határában elhelyezkedő földje, portája, állatainak száma, milyensége határozta meg. Döntő volt a szántóterületek termőképessége: kinek mennyi, és a falu határának melyik részén fekvő a birtoka; milyen benne a szántó-, kaszáló-, és erdőterületek közti arány. A kaszáló területen belül a „jó szénás” vagy sarjús helyek és az erdei kaszáló

aránya. Azután ebből következőleg az, hogy egy család csak a föld-állattartásból, vagy föld-állattartás-fa, föld-állattartás-napszám - vagy az ötvenes évek után - föld-állattartás-gyár vagy föld-állattartás-fa-gyár források együtteséből élt.

Századunk ötvenes éveiben a családok közti függőség - valakinek a falu társadalmában elfoglalt helye - kihelyeződött a falu társadalmán kívülre. A mobilitás megnyílásával, az elhelyezkedési lehetőségek gyarapodásával bomlott csak meg az addigi kijegecesedett rend a falu társadalmán belül, amely addig szinte mozdíthatatlanul rögzített mindenkit a helyi társadalomban; eladdig, hogy ki hol ült a templomban, vagy hogy a nagygazda ha énekelni kezdett a kocsmában, a szegénynek nem volt szabad még beleénekelni sem.

Ez a falun belüli társadalmi rend annyira kikristályosodott, hogy az alszegiek, középszegiek - valószínűleg ez volt a falu egykori magva - egy-egy kézlegyintéssel intézték el a felszegieket, a lokiakat: „azok felszegiek”, „azok lokiak”. Ez azt jelentette, hogy azokról nem érdemes beszélni sem, mert nem meghatározó személyiségek a falu társadalmában, gazdálkodási tudásuk minimális, földjeik gyengék, helyi szóhasználatban „cudarok”, szegények. Az öregek emlékezete alapján valóban az alszegiek, középtiziek birtokolták a falu legjobb földjeit, s a felszegiek és lokiak csak az erdőirtások során - ahogy a Hargita oldalán egyre fennebb kúsztak az erdők - jutottak földhöz. Ezt igazolta a faluban terjedő mondás is: „Rúg a fingja után, mint...”, mert az a személy Csárfányban, úgymond a Hargita térdén akart krumplit termelni. Még jobban rögzült ez a gúnynevek használatában: „azok Vaszik”, „azok Puliszák” stb. vagy a falu családjainak nagy részét kitevő Bothok három rendjének megnevezésében. Voltak köztük „úri Bothok”, „taknyos Bothok”, „egris Bothok”. Ez utóbbiak voltak a legszegényebbek: a patakból kihalászott apró hal, az egri adta a gúnynevüket. De a birtokviszony nemcsak egy-egy család helyét szabta meg a falu társadalmában, megszabta az átadható tudást is. Még a kívülálló számára is egyértelmű, akinek nem volt megművelhető szántóföldje, annak nem volt megszerzett tapasztalata sem, amit átadhatott volna gyermekeinek úgy, mint tudást, tapasztalást. Ahogy általában megfigyelés, ellesés alapján tanult a gyermek, úgy azt is kellett lesni, hogy a fa nyesése a tőtől a fa hegye felé történik, mert behasad a fa, ha ellenkezőleg csinálja. De ezt a tudást csak azok szerezhették meg, akik erdőlték, vagy volt földjük. Az öregek emlékezete szerint egy sor olyan család is volt, akikhez sosem járt cséplőgép, viszont ha a feltört földön mégis trágyázás nélkül gabonát vetettek vagy krumplit ültettek, azoknak „olyan” is lett a termése. Kápolnáson - tartják az öregek - sosem a föld, a trágya termett.

Lényeges, hogy a legelőket csak azok tudták megtrágyázni, akiknek a krumpliföldek trágyázása után még maradt, tehát annyi állatuk volt, hogy a kaszálóikat is tudták trágyázni. A kaszálókat is háromévenként trágyázták. Ha nem, már nem volt olyan termés: „kisoványodik a föld” - tartották. Ördögi kör volt ez, mert akinek nem volt állata- amit viszont a földtulajdon határozott meg - nem volt trágyája. Akinek nem volt trágyája- nem termett a földje. Viszont aki rendszeresen trágyázott, annak kétszer is termett a föld egyszer szénát, egyszer sarjút.

Fokozta ezt az áldatlan állapotot az eszközállomány hiánya. Egy ekéért - a falu emlékezete szerint - egy gyengébb tehenet, vagy egy kétéves tinót kellett adni. Egy pár hám szintén egy tehen árát érte. De egy jó ló már 20-25 ár jó földet ért. Akkor, amikor egy napszám a következő volt:

Férfi napszám

Tavaszi napszám ellátással: 50 fillér ellátás nélkül: 102 fillér	Erdélyi átlag 67 102	Országos 78 127
Nyári napszám ellátással: 90 fillér ellátás nélkül: 144 fillér	100 145	127 175
Őszi napszám ellátással: 69 fillér ellátás nélkül: 112 fillér	76 111	91 127
Téli napszám ellátással: 48 fillér ellátás nélkül: 85 fillér	56 84	64 92

Női napszám

Tavaszi napszám ellátással: 45 fillér ellátás nélkül: 82 fillér	Erdélyi átlag 50 79	Országos 56 82
Nyári napszám ellátással: 78 fillér ellátás nélkül: 116 fillér	74 109	83 119
Őszi napszám ellátással: 52 fillér ellátás nélkül: 96 fillér	57 86	64 91
Téli napszám ellátással: 39 fillér ellátás nélkül: 70 fillér	42 66	48 67

Ugyanakkor egy kettős ökör- vagy lófogat 2-5 koronáért dolgozott, egy katasztrális hold földet 6-8 koronáért szántottak fel.

Az évszakok szabályozó szerepe és a munkamegosztás

A tavasznak, nyárnak, ősznek és a télnek megvolt a maguk szigorú szabályozó szerepük a gazdálkodásban. Ez többszázados tapasztaláson alapult és rögzült megfellebbezhetetlen mintává a falu számára, meghatározva még azt is, hogy melyik dűlőben mit szabad termesztetni, és hogy a falu különböző helyein mikor kezdődhetnek az idénymunkák. Például az új széna kaszálása Vizlokban a falu legjobb szénatermő földjén is - már akinek volt ott helye - Szent Péter napján kezdődhetett.

A falu törvénye, a szokásrend, nemcsak a nemek, a *korcsoportok* helyét is megszabta a falu társadalmában. Az első fogalom, melyet a gyermek e két szó: Édesanyám és Édesapám után megtanul: dolgozni. Ezt hallja reggeltől napestig, még lefekvés előtt, sőt lefekvés után is.

Az öt-hat éves gyermek, ha nem is érett még, a munkára alkalmas. Az öt-hat éves gyermek már segít a szénacsinálásban, naponta eteti-itatja az állatokat, és takarít az istállóban. De megpucoltatják vele a kertet, csihánt szedetnek a disznóknak - a felnőttek felszabadítják magukat egy sor apró-cseprő munka alól, és máshol

kamatoztatják idejüket. Általában egy gyermek akkor válik felnőtté, ha az apró-cseprő házimunka után megtanul kaszálni. Ez már a felnőtté válás első foka. Akkor teljesedett ki, amikor a fiatalember először elment szekerességre.

Az erdőlés férfimunka volt. A többgenerációs családoknál - ha a közép-korú férfi szekereskedett - a család idősebb és fiatalabb korú tagjai erdöltek. Az ő feladatuk volt az állatok gondozása, az etetés, az itatás, de ők segítettek az asszonyoknak is a trágyaszórásnál, a kapálásnál. *Télen* az asszonymunkák közé tartozott a fonás, szövés. Ilyenkor a gyermekek vagy idősebbek gondozták az állatokat, szénát vetettek, etettek, itattak, megpucolták az állatokat, s ha a tennivalókkal végeztek, szinte naphosszat fűrészelték a fát, hasogatták, behordták még a házba is. Közben a meglett, felnőtt férfiak erdöltek. Tél elején voltak a fafogalási napok az erdőben. A kitermelt fát hordták sokszor nyolc-tíz kilométerről a vizifűrészekhez. De ekkor hordták meg a téli hónapokra szükséges tűzifát és akkor mentek el csoportosan szekerességre is, el egészen Medgyesig, Küküllővárig, Dicsőszentmártonig. Általában 20-25 kilométer megtétele után etettek, itattak. Az ilyen hosszú utakra nemcsak jó szénát, sarját, de zabot is vittek, abrakos tarisznyát, melyből zabbal etették az állatokat. Jól meghatározott helyeken (falvakban és gazdáknál volt a szálláshely), ahol menet és jövet megháltak. Általában áruval (előre megrendelt áruval) fizettek a szállásért. A lónak az ilyen útról is olyan állapotban kellett hazaérnie, amilyen állapotban elment. Egy-egy hetet vett igénybe az út, melynek során, azokban a falvakban, amelyeken áthaladtak eladták vagy elcserélték a deszkát, gerendát - török-búzára, búzára, disznóra. Ekkor vették meg a bort is a téli ünnepekre. Általában ősszel és tavasszal is kétszer-kétszer mentek el szekerességre, bár voltak kivételek. A második útból vették meg a cipőt, csizmát, az asszonyoknak a karácsonyi ajándékot: fejkendőket stb. s csak a karácsonyi meg az újévi ünnepek hozták haza szekerességről a megfáradt férfiakat.

A téli napforduló időszakát a pihenés, szórakozás időszakaként tartja számon az emlékezet. Ekkor egymást követték a disznóölések, s ezt mindig disznótorral ünnepelték. Ilyenkor együvé került szinte a teljes rokonság. A rokoni szálak erősítése egyébként is - egymásrautaltságuk okán - életük lényegéhez tartozott. Ha viszonyítani akarnám, ma talán a szűkebb család se köt olyan erővel, mint egykor a terebélyes rokonság.

A falu zárt közösség volt - s védszövetség a rokonság. Ezért fajult sokszor véres ön- és egymást pusztító verekedéssé a két rokonság közt kirobbant viszály.

A férfiak a téli hónapok alatt megválasztották a különböző cimboraságok tagjait, megfogadták a pásztorokat, külön a hazajáró csordához, külön a havasi csordához, s a juhászokat.

A tél vége már a tavaszi munkák kezdetét jelentette. Ekkor hordták ki - többnyire kalákában - a trágyát a földekre.

A tavaszi hóolvadás a férfiakat újra elvitte hazulról, hátra a Lázra, a fűrészekhez. A vizifűrészek különböző atyafiságok tulajdonában voltak, egy-egy tag „részesként” a befektetett föld, pénz, illetve munka arányában részesedett legtöbb tíz vágatási napban. Ha valakinek több fája volt, melyet özvegyektől, árváktól megvett, akkor a vágatási jogot is megvette azoktól.

A víz fontos gazdasági tényezőként szerepelt a falu életében. Két patakot is eltereltek Kápolnás és a szomszédos Szentegyháza lakói, amelynek eredménye egyik esetben hosszabb pereskedés lett Máréfalvával, Fenyéddel, míg a másik, a Vargyas patak elterelése - mert nem sértette más falvak érdekeit, lakatlan völgyön folyt - még pénzt is hozott a két falunak: adófizetésre kötelezték a Kis-Homoród völgye ványoló és malomtulajdonosait.

A tavaszi munkák, melyek az éghajlati viszonyok miatt, csak március végén, vagy április elején a zabvetéssel kezdődtek, májusig is elhúzódtak a krumpliültetéssel. A zabot legkésőbb április 15-ig kellett elvetni, de a többi gabona vetését is be kellett fejezni Szent György napjáig.

Búzát - a nagy fagyok miatt - csak tavaszt vetettek.

Április vége - *május eleje* volt az „állatkiállítások”, állatkihajtások hónap-ja. A juhok álltak ki legelőbb, Szent György napján, még ha havazott, akkor is. Egyébként a tavaszi munkák közé tartozott az állatok körmeinek a levágása, a juhok megnyírása, a gyapjúmosás, melyet az asszonyok végeztek, ahogy a tavaszi meszelést is.

A tavaszi munkák a krumplikapálással végződtek. Ezt az asszonyok, gyermekek és az öregek végezték. A családfenntartó férfiak nem vettek részt a kapálásban, ahogy nem vettek részt a tavaszi állatkiállítások előtti pásztorkodásban sem. Ez szintén asszony, gyermek, vagy az idősebb férfiak dolga volt, és azt jelentette, hogy még mielőtt végleg kihajtották volna az állatokat - kiálltak volna a csordák - „megjáratták” az állatokat.

Akiknek nem tartott ki a szénájuk, azok már kora tavasztól legeltettek. A juhokat, szarvasmarhát csak a közeli legelőre csapták ki, viszont a lovakkal „kihálóba” mentek.

Ez a gyermekek és legényecskék dolga volt és azt jelentette, hogy este, miután végeztek a soros munkával hátramentek a Lázra vagy Homoródfürdőn túl, négy kilométerre a falutól Sopárkútra, ott szabadon engedték a lovakat, hajnalig legeltettek, s virradatra hazamentek.

A közlegelők használatát is szigorú törvények szabályozták.

A falu különböző tizei-szegei számára a legelők pontosan elhatároltak voltak, ami általában patakok közét jelentette, de főleg a juhok, kecskék legelői voltak behatárolva, mert az volt a mondás: ahol a juh, kecske legelt, ott a szarvasmarhának semmi ne maradt. De külön legelőterület volt elhatárolva a havasi csordának is - oda a falu összes tizei-szegei csaphatták az állataikat -, ahogy külön területen legelt a loki-felszegei, illetve az alszegei-középtizi csorda. Ahogy az is meg volt szabva, hogy Szentmihály napjáig a csorda nem mehetett be tarlóra, kaszálóra, még krumpliasáskor is megkötve kellett tartani az állatokat.

Először a hazajáró csordák előtt szabadították fel a kaszáló-szántóterületeket. Először a legmesszebb fekvő dűlőkkel kezdték - a vadak elleni megfontolás is szerepet játszott ebben - majd fokozatosan felszabadult az egész faluhátár. A pásztorok Szent Mihály napjáig a nyári bér alapján őrizték az állatokat - ezt követően, akik továbbra is a csordába akarták csapni az állatokat, azok külön szerződést kötöttek velük, akik viszont nem bírták a bér fizetését, azok ugyanúgy mint tavasszal egyénileg vagy szerenként társulva őrizték az állatokat. Ekkor viszont a falu tizei közt már nem működött, hogy ki hova csaphatja ki az állatait.

A tavaszi és nyári munkák közti időszakban volt a pityókakapálás és a tisztítás. Ez is nagyrészt asszonyok, gyermekek vagy az öregek dolga volt. A pityókakapáláson általában együtt dolgozott a család apraja-nagyja, ki-vételt csak a pénzkereső férfiak jelentettek. Ők többnyire ilyenkor szekereskedtek. A tisztítás ugyancsak az egész család dolga volt. Ez azt jelentette, hogy a „jó szénás” - a fáktól kitisztított - földeken elterítették a hancsoktúrásokat, a hangyabolyokat, kiásták a határsáncot, vagy az erdei kaszálókön összeszedték a téli tűzifakészítések után maradt ágakat, s a hancsokok (vakond) által kitúrt köveket.

A *nyári munkák* kezdete a sarjút termő vagy jó szénás helyek kaszálásával kezdődött. Ez Vizlokban kezdődött, azt követte Véc, Gyerü, Ördög-tó, „Gedők-véce”,

Tanorokhelyeteje - tehát azok a dűlők, ahol jó széna termett. A sovány vagy erdei kaszálókról a betakarítás - mivel ezeket a földeket csak egyszer kaszálták - augusztus közepe táján kezdődött, „nője ki magát jól a fű” - tartották. Ezt követte az aratás, sarjücsinálás, krumpliszedés, a téli tűzifa beszerzése. A szabályok betartása fölött örködtek az öregek, a vagyon örökös tulajdonosai, akik halálukig nem írták át gyermekeikre a földet - ezzel egyrészt nyugodt öregkort biztosítottak maguknak, másrészt szinte konzerválták a századok során kialakult szokásrendet.

A régi falu gazdálkodási stratégiájának elemzése során elmondhatjuk, hogy az önellátást célzó természetes gazdálkodást nem szemléleti szempontok befolyásolták, hanem a birtok, illetve a birtokon belül a szántóterületek nagysága, a két világháború, az azt követő hatalomváltás, a megkésett iparosodás, amely nyugaton elszívta a falvakon felgyülemelő fölös népességet, a nagybirtok hiánya stb.

A székely ezermesterségről szóló mítosz sem más, mint a nyomorúság tükre: mindenhez kellett értenie annak, aki itt született, hogy megélhessen. Ezt igazolja az, amit a Kis János látogatását követő években Orbán Balázs látogatásáig felmutat Kápolnás. A lehetőségek függvényében tehát receptív volt a kápolnási ember az új kihívásokra, de az is egyértelmű, hogy az egy-két hektáros földterületen jelentékeny termelést nem tudott elérni; nem hogy teljes, még részleges önellátásra sem törekedhetett, mert nem volt megfelelő nagyságú birtoka.

A mai falu

Az első változás, ami megrázta Kápolnásfalú hagyományos életrendjét a vízfűrészek beszüntetése, betiltása és az erdő államosítása volt. A fűrészmalmok megszüntetése, az erdőkihágások büntetésének megszigorítása a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején olyan megrázkódtatással járt, hogy többen foglalkozást változtattak, néhány család pedig végleg elhagyta a falut, hiszen mindkét változás évszázados megélhetési forrást érintett,

Másodszor a mezőgazdaság kollektivizálása bolygatta meg, borította fel a hagyományos falurendet. S bár csakhamar mindenki számára nyilvánvalóvá lett, hogy bár hiányoznak a szükséges természeti-éghajlati feltételek, a kollektivizálásnak volt pozitívuma is. Ezekben az években növekedni kezdett a továbbtanuló gyermekek száma. A hagyományos életforma meg-változása a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején kezdődött. Több tényező határozta meg. Döntő volt az ipar csodás megindulása az első állami nyugdíjas vasmunkás generáció megjelenése, gondtalanabb életvitele. S bár Kápolnáson nem létesült kollektív, a mobilitás, az infrastruktúra fejlődése fellazította a hagyományos falusi társadalom kereteit. A szentkeresztbányai vasgyár bővülésével, a székelyudvarhelyi cérnagyár beindulásával a hetvenes évek elején a lakosság új rétege kezdett kialakulni: az ingázóké. Szentkeresztbánya, Székelyudvarhely, Csíkszereda és a hargitafürdői kaolinbánya vonzása egyre jobban hatalmába kerítette a falut. De a végleges kirajzás, a máshová költözés továbbra is minimális. Az ipar Kápolnás számára azt jelentette ebben az időben, amit hajdan a fa: a biztos életlehetőséget.

Kápolnáson akkor több folyamat hat párhuzamosan. Míg az első vas-munkás generáció a falu társadalmának a legszegényebb rétegét érintette, s egyfajta lecsúszást jelentett a falu szemében, könnyebb életvitelük stratégiaváltásra kényszerítette a falu társadalmát. Az ipari munkahelyek gyarapodásával egyre többen jelentkeztek állami munkára s bár még ebben a kezdeti időszakban a jobb vagy közepes gazdák „tartották magukat” a társadalom új kihívásával szemben, az első nyugdíjasok megjelenésével azonban egyre többen kezdték földadni hagyományos életszemléletüket. Rövid idő alatt „mindenki egyforma” lett, megszűnt nemcsak a föld kötő és meg-tartó ereje, de

az öregek hatalma is a fiatalok fölött. Az, hogy ki kicsoda a falu társadalmában, már nem a vagyoni helyzet, hanem a „jó állás”, a „jó munkahely” függvénye.

A vagyon ekkor már nem jelentett életbiztonságot. A hagyományos értékrend bomlásában elől jártak a nők, akiknek „vágyálmai” közt, nem a vagyon, a gazdafüű lebegett, hanem az iparos, a szakmunkás: „Nem gürcölök, robotolok egy életen át” - mondták. És megtörtént, bekövetkezett az - Kápolnáson mindig több volt a férfiak száma -, hogy a jó gazda gyermeke nem tudott megnősülni, mert nem kapott lányt. S míg a harmincas években, szinte előre elhatározott, megszabott volt, hogy ki, kit vehet el - nemcsak a falun belül kezdtek a különböző rétegek keveredni, a szomszédos falvakból is házasodni kezdtek a legények. (Ez addig talán azért nem érvényesült, mert ha lányt hozhatott volna is a legény, a földjét, vagyonát már nem). A családoknál kétféle stratégia alakul ki. Ahol a nő volt a rugalmasabb s vállalt állami munkát, ott a férfi és a gyermekek vagy a család idősebb tagjai gazdálkodtak, ahol a férfi, ott fordítva. Míg azonban a hatvanas évek során mindenki még földvásárlás céljából takarékoskodott, a hetvenes évektől már kocsira, tévére, rádióra, hűtőre, mosógépre kezdtek gyűjteni. A több pénz pozitívan befolyásolta a gazdálkodást is. „Az idő pénz” - az ingázók és a pénz - új termelési technológiák, gépek, eszközök meghonosodását tette lehetővé. Ezt az is meghatározta, hogy a kollektivizált falvakban viszonylag olcsón lehetett jó minőségű szerszámokhoz, ekékhez, kapálógépekhez jutni. S ha a kezdeti időszakban egy-egy új gazdálkodási módszer - például a krumpli eke utáni ültetése, kapálógéppel való kapálása - szemléleti akadályokba is ütközött, az öregek, a vagyon egykori urai, már nem voltak döntő és megfellebbezhetetlen döntéshozók, mint régen, mert a fiatalokat már nem kötötte annyira a föld, a vagyon.

Az áttörést a gazdálkodásban azonban a kaszálógép megjelenése jelentette. A nyári munkák időtartama kétharmadára csökkent, és nemcsak a kaszálás, a szénacsinalás időtartama is. A földművelésben azonban a hetvenes évek közepéig nem történt stratégiaváltás. Ugyanúgy mint régebben, a részleges vagy a teljes önellátásra törekedtek és fogyasztási elveiket is a hagyományos - egy évnyi hús, gabona stb. tartalékolás jelentette. Ebben továbbra is kísért a háborúk, szárazság stb. emléke. Valódi szakosodás azonban továbbra sem következett be a gazdasági termelésben, bár történt előrelépés ebben a tekintetben is.

A közszállítás, az üzletek ellátottsága változást hozott a falu gazdálkodási stratégiájában. A bolti kenyér, a beföttek, konzervek, szalámik megjelenésével először részben átrendeződött a konyha, majd az olcsó textíliák megjelenésével a viselet alakult át. Eltűnt a határból a kender, az udvarokban megszűnt a tilók csattogása és abbahagyták a szövést, fonást is. És nemcsak a kender tűnt el, egyszerűsödött a határ is, a gyengébb szántókat kezdték feladni, zabot is egyre kevesebbet termeszteneek. Változott az állat-állomány összetétele is, az ökrök helyét a haszonállattartás vette át.

Egyfajta megkésett individualizálódás indult el a falu társadalmában, már nem - vagy csak kevésbé - szorultak egymásra az emberek: „pénzzel mindent meg lehet venni”, „nem szorulok senkire”. Nem volt kollektív, a gazdálkodás felszereltsége javult, de nem idegen a különböző gyomirtók, vegyszerek alkalmazása sem.

1989 után tovább színesedett a falu társadalma. Az üzletek száma megsokszorozódott, a kisiparosok mellett megjelentek a vállalkozók is a falu életében - ezek már nem is foglalkoznak földműveléssel csak a vállalkozásból élnek -, de megjelentek újra a munkanélküliek és napszámosok is. A legtöbb munkanélküli nem az egykori falu jobb gazdáinak gyermekeiből, hanem az első vasmunkás-generáció gyermekei közül kerülnek ki.

PLANNING OF THE FARMING ACTIVITY IN A TRANSYLVANIAN VILLAGE

Kápolnásfalva lays high on the table-land of Hargita, consequently its tillages are meagre and its inhabitants may have a complete living only supplemented with forestry and industrial activities since more centuries already. The narrow natural endowments - together with the measures of estate, instruments and drought animals - give strict determinations to each family for their yearly activity. Every step of their daily activity is regulated by traditional and common knowledge's concerning on these properties and their relations, mostly in archaic mental forms of proverbs, metaphor's and tales of the local legendarium.

Great changes in the fundamental circumstances happened in the life of the village twice during the last half century, but they succeeded in reconstructing their way of life, built in the new elements in the system of their traditions, reshaping and supplementing again they soustained it by this way. The present great transition has so long an open end: many people lost his job with the dissolving of the state industry, though they have not won back their former forest estates and water-mills in course of reprivatisation. They must to find some new supplementation of their agrarian existence, but up to now they could not manage it.